

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

3. A transzendentális szubjektum. (Kant)
3. 2. A Kritikáktól az erkölcsfilozófiáig.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

3. 2. A transzcendentális szubjektum (Kant). A *Kritikáktól* az erkölcsfilozófiáig.

A szemelvények az alábbi kötetből származnak:

Kant, Immanuel: *A tiszta ész kritikája*. (Ford. Kis János) Atlantisz, Bp., 2004.

*

A kritikai főmű megszületését majd' egy évtizedes munka előzte meg, melynek stádiumairól Kant tanítványának, Marcus Herznek írott leveleiből tájékozódhatunk. Az észkritika végrehajtásának szüksége abból a felismerésből ered, hogy az erkölcsfilozófia kidolgozásának útjában sziklaként tornyosulnak a metafizikai alapproblémák. Ezek megoldására vállalkozik az 1781-ben megjelent *A tiszta ész kritikája* (a továbbiakban TÉK), hogy azután Kant életének legtermékenyebb gondolkodói periódusában a transzcendentális filozófia teljes rendszere kiépülhessen. Ebben a lelkében először a TÉK, majd a kritikai fordulatot követően íródott további, jelentős írások legfontosabb téziseit elevenítjük fel.

Kant és barátai (Emil Doerstling, 1892/93)

A filozófia három legfontosabb kérdése (**Mit tudhatok? Mit kell tennem? Mit remélhetek?**) egyetlen, fő kérdésbe sűrítve tehát: **Mi az ember?** Az ember tud a végtelen létezéséről, az ész révén rendelkezik a transzcendencia képességével, ő maga azonban mégis véges lény. Hogyan töltheti be tehát rendeltetését?

Mindenekelőtt a 'kritika' kanti koncepcióját kell megértenünk: **célja nem a tévedések listázása, hanem azok okának, a tiszta ész antinómiáinak feltárása, majd megszüntetése – azaz az ész jogos használatának lehetővé tétele az emberi megismerés határainak megvonása révén.** A szabadság és okság közt feszülő lényegi ellentét felismerése Kantot arra a belátásra vezette, hogy a magánvaló létezés igazolása, vagyis a metafizika megalapozása csakis így lehetséges. Az a filozófia pedig, amely az emberi megismerés véges, ám végtelen felé nyitott karakterét tekinti alapvetőnek, transzcendentális filozófia kell, hogy legyen. A TÉK, és egyben a transzcendentálfilozófia fő kérdése tehát a következő: **lehetségesek-e szintetikus a priori ítéletek, azaz lehetséges-e új ismerethez jutnunk a tapasztalatot megelőzően?**

„*Transzcendentálisnak* nevezek minden ismeretet, mely nem magukkal a tárgyakkal foglalkozik, hanem a tárgyakra irányuló megismerésünk módjával, amennyiben ez a megismerés *a priori* lehetséges.” (i. m. 69.)

Kant már korábban felismerte az **antinómiák** jelentőségét a gondolkodásban, és feltárta keletkezésük okát is: **a tudás mindig érzékiesség és értelem együttműködéséből születik, azonban ezek hajlamosak túlmerészkedni érvényességük határán;** az észkritikák legfontosabb felismerése, hogy végessége folytán maga **az emberi ész is természeténél fogva antitetikus.** Az *a priori* szintetikus ítéletek tehát, melyek minden elméleti tudomány alapját képezik, nem a tapasztalatból származnak és nem logikai következtetésen alapulnak.

Mivel tehát minden ismeretünk szemlélet és fogalom egysége (képzet), léteznie kell egy szintetizáló egységnek: ez az öntudat. Ahhoz azonban, hogy ez az egység létrejöhessen, a két szféra közti közvetítés szükséges, melyet a **képzelőerő sematizáló funkciója** valósít meg.

A fizikai valóság tapasztalatának kereteit a tér és az idő biztosítja, ezek azonban a szemlélet *a priori*, melyek nem léteznek önmagukban, pusztán számunkra-valóan. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy mivel igaz ismeret csak az lehet, melyben a szemlélet és a fogalom egybeesik, a fizikain túli világról pedig nem rendelkezhetünk ilyen ismerettel. Az, hogy rendelkezünk egy dolog fogalmával, nem igazolja az adott dolog létezését; **a metafizika végső kérdéseire tehát az elméleti ész nézőpontjából nem adható válasz.**

Ezek a végső kérdések, állítja Kant, a lélek halhatatlanságára, a szabadságra és Isten léteire vonatkoznak, **a tiszta gyakorlati ész posztulátumai**, melyek nélkül nem lenne lehetséges erkölcsös cselekvés. A kategorikus imperatívusz ugyanis nem az önállótlan érzelmében vett feltétlen engedelmességet követel. Az erkölcsi törvényt saját, szabad döntésünkből követjük, anélkül, hogy ezen túl bármi célunk lenne vele, ebben áll feltétlensége és egyetemes érvénye. **A kategorikus imperatívusz az erkölcsi törvény mint olyan formája, mely az emberi akarat szabadságát emeli törvényerőre.**

A harmadik *Kritika* **az ítélőerő** működését vizsgálja, mely azonban az elméleti és a gyakorlati észről eltérően nem bír törvényadó erővel, feladata **az értelem és az ész, a természet és az erkölcs világa közti közvetítés, méghozzá a célszerűség felmutatása révén.** Kant a természet egészét célszerűnek tekinti, melynek konkrét célja maga az ember: a természet részeként, mint kultúrateremtő lény, azon túl pedig mint morális lény.

A kései korszak főműve *A vallás a pusztai ész határain belül* (1793), melyben Kant a *Kritikák* mentén szükségszerűen felmerülő két, alapvető problémával néz szembe: a **történelemmel** és a **bűnnel**.

A történelem egyrészt, a kultúra létrehozása révén lehetőséget adna az embernek rendeltetése megvalósítására, mint a természet végcélja, hiszen a társadalmiság csak a történelem közegében alakulhat ki, azonban épp a közösségi létezés fenyeget leginkább az erkölcsi törvény megszegésével. A bűn lehetőségét mint olyant csak Isten létezésének előfeltételezése révén zárhatnánk ki, ez azonban nem szolgálhat a tiszta gyakorlati ész törvényhozásának engedelmeskedő erkölcsfilozófia alapjául. **Ha viszont a szabadságból nem csak erkölcsös cselekedet következhet, akkor ember és világ viszonya mégsem írható le a tiszta ész törvényei alapján.**

Irodalom:

- Tengelyi László: *Kant*. Kossuth Kiadó, Bp., 1988.
- Kelemen János: „A fordító utószava.” In: Kant, Immanuel: *A tiszta ész kritikája*. (Ford. Kis János) Atlantisz, Bp., 2004. 729-736.

Ellenőrző kérdések:

1. Melyek a filozófia fő kérdései?
2. Mi a „transzcendentalitás” Kantnál? Mi a transzcendentális filozófia fő kérdése?
3. Hogyan jelent meg a szabadság problémája a *Kritikákban*, illetve *A vallás a pusztában és határain belül* c. írásban?
4. Sikerült-e Kantnak az antinómiák feloldása?